

**ОКУПАЦІЯ РОСІЙСЬКИМИ «МИРОТВОРЦЯМИ» ЧАСТИНИ ГРУЗІЇ
ТА ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ
(НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ АБХАЗІЯ)**

**THE OCCUPATION BY RUSSIAN “PEACEKEEPERS” OF GEORGIA AND THE
EMPIRICAL ANALYSIS OF THE DEMOCRATIC DEVELOPMENT OF THE
TERRITORY (FOR EXAMPLE, THE REPUBLIC OF ABKHAZIA)**

Кополовець Р.В.,

*аспірант кафедри політології і державного управління
Ужгородського національного університету*

У статті комплексно досліджено роль та вплив Росії у військовому конфлікті в Абхазії. Проаналізовано основні етапи військового протистояння. Розглянуто методи впливу на суверенну територію Грузії, доведено військовий тиск із боку Російської Федерації, що мало наслідком окупацію, політичну та економічну блокаду території республіки Абхазії. Фахово проведено емпіричний аналіз на основі дослідження програми «Свобода у світі» організації «Freedom House».

Ключові слова: Абхазія, Росія, окупація, військовий конфлікт, емпіричний аналіз, політична трансформація, демократичний розвиток.

В статье комплексно исследована роль и влияние России в военном конфликте в Абхазии. Проанализированы основные этапы военного противостояния. Рассмотрены методы воздействия на суверенную территорию Грузии, доказано военное давление со стороны Российской Федерации, что имело следствием оккупацию, политическую и экономическую блокаду территории республики Абхазии. Профессионально проведен эмпирический анализ на основе исследования программы «Свобода в мире» организации «Freedom House».

Ключевые слова: Абхазия, Россия, оккупация, военный конфликт, эмпирический анализ, политическая трансформация, демократическое развитие.

The article comprehensively explored the role and influence of Russia in the military conflict in Abkhazia. Analyzed the main stages of military confrontation. Methods of influencing the sovereign territory of Georgia are considered, military pressure from the Russian Federation is proved, and as a result of the occupation, the political and economic blockade of the territory of the Republic of Abkhazia. Professionally conducting an empirical analysis based on the Freedom House organization's Freedom in the World study.

Key words: Abkhazia, Russia, occupation, military conflict, empirical analysis, political transformation, democratic development.

Постановка проблеми та її наукове значення. Питання про втручання іноземних держав у внутрішню політику є особливо актуальним у сучасній політичній науці. Грузія у своїй політичній історії мала дві спроби впливу на внутрішню політику та військово захоплення незалежних і суверенних територій (Республіка Абхазія 1992 рік та Південна Осетія 2008 рік.) Тому проблема політичної та військової окупації виходить на перший план у розвитку держав, що переходять до демократії. Для проведення емпіричного (прикладного) аналізу демократичного розвитку території в політичній науці вироблена комплексна програма – «Свобода у світі» з відповідними звітами та аналізом по країнах та територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначу, що дана проблематика досліджена недостатньо фахово та комплексно, проте ряд авторів у своїх дослідженнях акцентують свою увагу на даній проблематиці. Однією з базових праць слід назвати роботу «Політика непризнання в контексте грузино-абхазського конфлікту» [1]. У праці проаналізовано політико-правовий статус Абхазії,

наслідки та перспективи розвитку території, досліджено взаємовідносини з Росією. К. Вітман у праці «Витоки грузино-абхазського конфлікту» досліджує політичні передумови конфлікту та деякі аспекти військового впливу [2]. М. Дорошко в роботі «Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД» акцентує свою увагу на геополітичних чинниках та безпекових питаннях у сучасній Грузії [3].

Фундаментальною працею є дослідження вчених під редакцією Д. Гамахарія «Очерки из истории Грузии. Абхазия с древнейших времен до наших дней» [4]. Автори розглядають історичні етапи становлення республіки Абхазії.

Теоретико-прикладний аналіз здійснено на основі експертних досліджень організації Freedom House [23].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання участі так званих миротворців Російської Федерації у вирішенні конфліктів на пострадянському просторі стає все більш актуальним. У науковій сфері ці питання є досить складними в силу політичної заангажова-

ності та перекручування фактів у наукових виданнях Росії, тому дослідження потребує якісного та об'єктивного переосмислення та аналізу.

Завданням статті є дослідження військово-політичного аспекту та роль Росії у грузино-абхазькому конфлікті, а також емпіричний аналіз демократичного розвитку Абхазії.

Виклад основного матеріалу. Початок сучасного протистояння між Грузією та Абхазією виник зі спроб місцевої влади відділитися від Грузії. 21 лютого 1992 року Військова рада Грузії оголосила про скасування радянської конституції і відновлення конституції Грузинської демократичної республіки 1921 року. Абхазьке керівництво сприйняло скасування радянської конституції Грузії як фактичне скасування автономного статусу Абхазії, і 23 липня 1992 року Верховна Рада республіки відновила дію Конституції Абхазької Радянської республіки 1925 року, згідно з якою Абхазія є суверенною державою. Це рішення не було визнано на міжнародному рівні [3]. 14 серпня 1992 року війська Національної гвардії Грузії чисельністю близько 3000 чоловік під командуванням Т. Китовані під приводом переслідування загонів прихильників З. Гамсахурдіа (першого президента Грузії) увійшли на територію Абхазії. Абхазькі збройні формування чинили опір, але загони Національної гвардії за кілька днів зайняли більшу частину території Абхазії, включаючи столицю Сухумі. Саме з 14 серпня 1992 року в Абхазії розпочався військовий конфлікт, а фактично війна була підтримувана Росією. При цьому в зоні конфлікту, на території, контрольованій абхазькими та грузинськими силами, *розташовувались декілька частин російських Збройних Сил, які перебували тут ще з радянських часів (авіабаза в Гудауті і 24-а військово-сейсмічна лабораторія в Нижніх Ешерах, 901 батальйон Повітряно-Десантних сил у Сухумі)*. Вони офіційно зберігали нейтральний статус, займаючись охороною майна Міністерства оборони Російської Федерації і забезпеченням безпеки гуманітарних операцій. Грузинське керівництво вважало, що російські військовослужбовці здійснювали і розвідувальні операції в інтересах абхазів. У результаті збройного протистояння загинуло більше 70 осіб [4, с. 541].

У липні 1993 року, скориставшись конфліктами всередині грузинського керівництва в Західній Грузії, абхазькі сили розгорнули контрнаступ на Сухумі. До 4 жовтня 1993 року абхазькими збройними формуваннями була звільнена вся територія республіки Абхазія, і вони вийшли на рубіж річки Інгурі в Гальському районі. Відкрите протистояння (фактична війна) тривало до червня 1994 року. Із цього моменту почалася прихована диверсійна партизанська війна. Військовий конфлікт, за офіційними даними,

забрав життя 17 тисяч осіб, у тому числі 4 тисяч абхазів. Понад 270 тисяч грузинів були змушені втекти з Абхазії.

Із 23 червня 1994 року на територію Абхазії введено «миротворчі сили» Росії – **фактично це регулярні російські підрозділи повітряно-десантних сил**, перекинутих до Абхазії в серпні 1992 року. Єдиним районом Абхазії, який продовжувала контролювати Грузія, був район Кодорської ущелини, проте і там були виставлені блок пости російських військ [4, с. 535].

14 травня 1994 року в Москві за посередництва Росії було укладено «Угоду про припинення вогню і поділі сил» між грузинською і абхазькою стороною. Принижена поразками у двох конфліктах, економічно спустошена Грузія приєдналася до СНД і погодилася на розміщення колективних сил безпеки цієї організації в Абхазії. Після завершення активної фази протистояння Абхазія вийшла з-під юрисдикції Тбілісі і де-факто існувала як незалежна, суверенна територія, але де-юре не були визнана і перебувала у блокаді як із боку Грузії, так і з боку Росії.

Головним магістральним фактором війни в Абхазії стала участь у ній Російської Федерації. Ця участь була настільки відкритою і багатосторонньою, що події 1992–1993 років можна класифікувати як Російсько-Грузинську війну в Абхазії [4, с. 512]. *Участь Росії у війні підтверджується такими факторами:*

1. Безпосередня участь у бойових діях регулярних частин збройних сил Росії, в тому числі Псковської дивізії особливого призначення, 345-го повітряно-десантного полку, 643-го зенітно-ракетного полку.

2. Постачання військових формувань, сепаратистів зброєю, бойовою технікою, матеріально-технічними засобами (за даними радника В. Ардзінба по лінії спецслужб Росії А. Дем'янова, на початку війни 643-й зенітно-ракетний полк збройних сил Росії передав сепаратистам 984 автомата, 267 пістолетів, 18 кулеметів, 500 ручних гранат, 600 сигнальних ракет, більше півмільйона патронів, військово-інженерну техніку та інше).

3. Надання сепаратистам військово-експертної допомоги із забезпеченням стратегічних військових з'єднань, плануванням важливих військових об'єктів.

4. Організація груп добровольців на території Росії та їх перекидання в зону конфлікту.

5. Масовані бомбардування військово-повітряними і військово-морськими силами Росії позицій грузинських військ і зон проживання грузинського мирного населення.

У період з 1994–1998 рік Абхазія фактично перебувала під контролем Росії, територія республіки була повністю спустошеною, економічно та політично відсталою.

Політична та військова ситуація значно ускладнилась в 1998 році, що призвело до подальшої ескалації та відновлення військових дій. Війна за Абхазію тривала з 20 по 26 травня 1998 року. Грузія вирішила вдатися до воєнно-силової акції в Гальському районі, але за кілька днів грузинські сили були розбиті абхазькими військами.

Найкращою для аналізу політико-громадянського сектору держави чи території (маються на увазі анексовані, або так звані «спірні» території) є емпірична програма організації Freedom House, а саме дослідження «Freedom in the World» («Свобода у світі»). Дослідження окупованої території Абхазії починаються з 1998 року. Методологія дослідження ґрунтується на основоположних стандартах політичних прав і громадянських свобод, багато в чому запозичених із відповідних розділів Загальної декларації прав людини. Ці стандарти поширюються на всі країни і території незалежно від географічного положення, етнічного та релігійного складу населення або рівня економічного розвитку. Методологія дослідження використовує тривірневу систему, що складається з балів, рейтингів та статусу країни [23].

Бали – перший рівень оцінювання стану демократичних прав та свобод в певній країні / території.

Країні / території нараховуються бали від 0 до 4 за кожен із 10 показників політичних прав та 15 показників громадянських свобод у формі запитань. Оцінка «0» означає найменший ступінь свободи, а 4 – найвищий ступінь свободи.

Рейтинги – другий рівень визначення демократичного розвитку. У кінцевому підсумку країні / території присвоюються два рейтинги для політичних прав та громадянських свобод: на основі загальної оцінки за політичні права та громадянські свободи.

У підсумку показники сумуються та діляться на два, і країна / територія отримує середній показник та відповідний статус [3].

1.0 - 2.5 – **вільна країна / територія;**

2.0 - 5.0 – **частково вільна країна / територія;**

5.5 - 7.0 – **невільна країна / територія.**

Оцінювання території окремо (в даному випадку – Абхазії) від решти країни не означає підтримання будь-якої сторони в суперечці щодо суверенітету. Вирішення таких завдань не належить до мандату організації, і у своїй позиції Freedom House керується відповідними документами ООН. Як відомо, у грудні 2016 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію щодо прав людини в Криму, в якій півострів названо «тимчасово окупованою територією» [23].

Аналізуючи показники демократичного розвитку в Абхазії з 1998–2008 роки, слід зазначити:

1. У 1998 році Абхазія оголосила про свою незалежність від Грузії. Внаслідок військових дій близько 150 тис. етнічних грузинів покинули цю територію. Близько 20 000 цивільних осіб загинули. В підсумку територія визнається невільною, і сумарний показник дорівнює 5, 5 балів [5].

2. У червні 1999 року грузинське керівництво лобіювало міжнародне засудження етнічних чисток в Абхазії в результаті війни 1992–1993 років. Невдалі зусилля фактично завершилися, і грузини сподівалися, що ООН санкціонує застосування сили на відокремлених територіях [5].

3. У липні 2000 року Грузія та Абхазія підписали протокол про стабілізацію конфлікту, в якому обидві сторони домовились про присутність не більше 600 військовослужбовців та поліцейських на кожній стороні зони конфлікту. Хоча офіційна столиця Грузії стверджувала, що Абхазія повинна залишатись складовою частиною Грузії, Сухумі продовжувала наполягати на незалежності тери-

Таблиця 1

**Емпіричні показники демократичного розвитку
в Абхазії (1998–2008 рр.) за даними «Freedom in the World» [5–12]**

Рік дослідження**	Політичні права	Громадянські свободи	Сумарний показник
			Статус***
1998	6	5	5.5 Невільна
2002	6	5	5.5 Невільна
2003	6	5	5.5 Невільна
2004	6	6	6 Невільна
2005	6	5	5.5 Невільна
2006	5	5	5.0 Частково вільна
2007	5	5	5.0 Частково вільна
2008	5	5	5.0 Частково вільна

* Абхазія – анексована Російською Федерацією територія Грузії.

** У 1999, 2000, 2001 роках дослідження не проводились.

*** Жодна європейська країна не визнає незалежність Абхазії

торії від Грузії, статус якої не був визнаний міжнародним співтовариством [6].

4. У 2003 році в місті Сочі відбулись переговори між президентом Грузії Едуард Шеварднадзе та президентом Росії Володимиром Путіним, сторони погодили рішення про повернення грузинських переселенців до Абхазії. В обмін на початок репатріації біженців Грузія погодилась санкціонувати відновлення залізничних ліній із Сочі до Тбілісі через Абхазію [7].

5. У березні 2007 році Абхазія провела парламентські вибори, які не були визнані міжнародним співтовариством. Політична ситуація протягом року залишалась напруженою через погіршення відносин з офіційною Грузією та зростаючий вплив Росії на Абхазію. Проблему загострював ряд серйозних інцидентів, включаючи загибель двох абхазьких поліцейських та ракетний напад на частину Абхазії, яку контролювала Грузія. Територія зберігає статус частково вільної [11].

Відтак у досліджуваній період загальні показники демократичного розвитку в Абхазії такі: 1998, 2002, 2003 – 5,5, 2004 – 6, 2005 – 5,5, територія класифікувалась як невільна, у 2006, 2007, 2008 роках – 5,0 та статус частково вільної території. У березні 2008 року Росія відмовилася від договору 1996 року, який вводив санкції в Абхазії, а потім значно збільшив кількість російських військ на території. Грузинські війська були окуповані російським вторгненням у серпні, абхазькі сили захопили стратегічну Кодорську ущелину, яка перебувала під грузинським контролем. Росія односторонньо визнала незалежність Абхазії 26 серпня 2008 року.

Основними емпіричними характеристиками в Абхазії з 2009 по 2018 рік є нижчеприведені.

Після визнання незалежності Абхазії в 2008 році Росія значно посилила контроль над територією в 2009 році. У червні Місія спостерігачів Організації Об'єднаних Націй у Грузії завершила свою 16-річну місію в Абхазії. Під час серпневого візиту російський прем'єр-міністр Володимир Путін пообіцяв фінансувати посилення абхазького кордону та створити на цій території військової бази. Абхазія пізніше заявила, що передасть контроль над стратегічними активами Росії, спричинивши протести абхазької опозиції.

У вересні 2008 року Венесуела стала третьою країною, після Росії та Нікарагуа, яка визнала незалежність Абхазії [52].

У 2010 році на території Абхазії були розгорнуті комплекси протиракетної оборони, кількість офіцерів Російської армії поступово зростала і становила близько 5 тисяч осіб.

У листопаді 2014 року Абхазія та Росія підписали договір, що передбачав більш тісні абхазько-російські відносини, особливо у військових та економічних питаннях. Цей договір був підданий критиці на внутрішньому та міжнародному рівнях, а противники стверджували, що його умови сприяють розширенню російського впливу на Абхазію [58].

У 2017–2018 роках, попри спроби окремих опозиційних політиків, Абхазія залишається під сильним зовнішнім контролем Росії та перебуває в частковій ізоляції від цивілізованого світу.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Відтак загальний індекс демократизації в Абхазії такий: у 1998 році внаслідок військових дій та зовнішнього втручання, в результаті якого територія стає де-факто окупованою, показник

Таблиця 2

Емпіричні показники демократичного розвитку в Абхазії* (2009–2018 рр.) за даними «Freedom in the World» [13–22]

Рік дослідження	Політичні права	Громадянські свободи	Сумарний показник
			Статус**
2009	5	5	5.0 Частково вільна
2010	5	5	5.0 Частково вільна
2011	5	5	5.0 Частково вільна
2012	5	5	5.0 Частково вільна
2013	4	5	4.5 Частково вільна
2014***	4 (18)	5 (22)	4.5 Частково вільна
2015	4 (18)	5 (23)	4.5 Частково вільна
2016	4 (19)	5 (23)	4.5 Частково вільна
2017	4 (18)	5 (23)	4.5 Частково вільна
2018	4 (18)	5 (41)	4.5 Частково вільна

*Абхазія – анексована Російською Федерацією територія Грузії.

**Жодна європейська країна не визнає незалежність Абхазії.

**** У 2014 році – методологію змінили та вдосконалили. В дужках позначено бали в рейтингу політичних прав та громадянських свобод за новими критеріями

демократизації – 5,5, статус невільної території. У 1999, 2000, 2001 роках дослідження не проводились.

2003 році – 5,5, 2004 – 6 – це найгірший показник за весь період дослідження. У 2005 – 5,5; слід зазначити, що в 2006 році індекс знизився до 5 балів, і статус Абхазії змінився, територія визначалась частково вільною.

2007–2012 – 5, в період дослідження з 2013–2018 зафіксовано найкращий показник – 4,5, проте територія і надалі входить до блоку частково вільних.

У результаті Російської агресії Грузія зазнала значних втрат, зокрема:

1. Зруйновано пряме сухопутне сполучення з Російською Федерацією, через неї – Україною і всією Європою, в результаті чого Грузія опинилася в напіванклавному положенні.

2. Втрачена частина території Абхазії, що століттями перебувала під канонічною юрисдикцією Грузинської Апостольської Автокефальної Церкви.

3. Втрачений північно-західний сектор ареалу етногенезу грузинського народу, простір його культурно-творчої діяльності.

4. З огляду на вирішальний вплив Росії в тимчасовій втраті Абхазії Грузія вимушена відмовитися від геополітичного і геостратегічного нейтралітету та шукати гарантії міжнародної безпеки в рамках Євратлантичної військової системи з перспективою перетворення в один із плацдармів цієї системи в південно-західній зоні Євразії.

5. Унаслідок військових конфліктів, підтриманих Росією, в Абхазії загинуло близько 2 500 осіб, майже 5 тисяч осіб отримали поранення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що приклад окупації Абхазії спонукає серйозно переосмислити питання безпеки суверенних держав Європи, а для політичної науки є широке поле для подальших досліджень та вироблення практичних рекомендацій щодо недопущення військових конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Політика непризнання в контексте грузино-абхазського конфлікту. Лондон : «International Alert», 2011. С. 52.
2. Вітман К. Витоки грузино-абхазського конфлікту. *Віче*. 2008. № 18. С. 40–43.
3. Дорошко М.С. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД. Київ : Навч. Центр учбової літератури, 2011. С. 204.
4. Очерки из истории Грузии. Абхазия с древнейших времен до наших дней. / Под общей ред. Д. Гамахария. Тбилиси : Интеллекти. 2009. С. 594.
5. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 1998. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/1998/abkhazia>.
6. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2002. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2002/abkhazia>.
7. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2003. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2003/abkhazia>.
8. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2004. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2004/abkhazia>.
9. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2005. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2005/abkhazia>.
10. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2006. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2006/abkhazia>.
11. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2007. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2007/abkhazia>.
12. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2008. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2008/abkhazia>.
13. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2009. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2009/abkhazia>.
14. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2010. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2010/abkhazia>.
15. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2011. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2011/abkhazia>.
16. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2012. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/abkhazia>.
17. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2013. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/abkhazia>.
18. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2014. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/abkhazia>.
19. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2015. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/abkhazia>.

20. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2016. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/abkhazia>.

21. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2017. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/abkhazia>.

22. Freedom House: Freedom in the World. Report Abkhazia 2018. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/abkhazia>.

23. Що таке «Свобода у світі» (Freedom in the World)? URL : https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_Freedom_in_the_World_FAQs_2017_Abbreviated_UKR.pdf.